



ALEKSANDAR VELIKI

NJEGOVO ŽIVOT I TAJANSTVENA SMRT

ENTONI EVERIT

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Anthony Everitt

ALEXANDER THE GREAT

HIS LIFE AND MYSTERIOUS DEATH

Copyright © 2019 by Anthony Everitt

Maps Copyright © 2019 by David Lindroth, Inc.

All rights reserved.

This translation published by arrangement with Random
House, an imprint and division of Penguin Random
House LLC

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

Dafni i Džeremiju sa mnogo ljubavi



PREDGOVOR

KRALJ IDE NA ODMOR

PROŠLO JE VIŠE OD DVA MILENIJUMA, A IME ALEKSANDRA VELIKOG I DALJE ZNA SVAKO. Njegov život bio je velika pustolovina i odveo ga je u svaki kutak sveta. Privlačan izgled umnogome je doprineo opštem stavu o njemu. Sećanje na njega i njegov sjaj opstaju.

SAVREMENI NAUČNICI DALI SU sve od sebe da kažu istinu o mladom Makedoncu, ali njihovi tekstovi govore o brigama njihovog vremena koliko i o njegovom. Tokom prve polovine dvadesetog veka bio je primer engleskog džentlmena i idealista koji veruje u jedinstvo ljudske vrste. Posle Drugog svetskog rata za mnoge je postao prototip totalitarnog diktatora, Hitler ili Staljin klasične epohe.

Vreme je za novi pogled. Njegova biografija, prirodno, odražava nade i strahove dvadeset prvog veka, naročito one vezane za prirodu moći i neodoljivu privlačnost – i nestalnost – vojničkih uspeha. Teško da bi moglo drugačije. No, moj cilj je da prizovem stvarnost života u drevnom svetu, verovanja kojih se Aleksandar možda pridržavao. On je u velikoj meri bio tipični makedonski kralj i uopšte ne liči na modernog državnika. Zaslužuje da ga procenjujemo prema merilima njegovog, a ne našeg vremena.

Moja namera je da shvatim, a ne da hvalim ili kudim.

NEISKUSNI MAKEDONSKI KRALJ, GOTOVO još šiparac na početku svog pohoda, Aleksandar je pokorio ogromno Persijsko carstvo i nikada nije izgubio bitku. On je jedan od najvećih vojskovođa sveta.

Njegov pomalo nejasan privatni život privlačio je mnogo više pažnje nego što zaslužuje i Aleksandar je postao gej ikona (iako nije bio naročito zainteresovan za seks sa bilo kojim polom).

Aleksandar je po prirodi bio radoznao i zanimali su ga nauka i istraživanja. Uživao je u sportu i umetnosti, a Homerov veliki spev o Trojanskom ratu, Ilijada, bio mu je sveta knjiga.

Umro je sa svega trideset tri godine, ali, paradoksalno, zbog toga je u našoj mašti ostao večito mlad. No, njegov karakter imao je i mračnu stranu. Aleksandar je slavio rat i slavu koju rat donosi neustrašivima, baš kao i većina njegovih savremenika. Uživao je u nasilju, bio je samoubilački hrabar i po svemu sudeći učešće u borbi smatrao je zdravom telesnom vežbom.

S vremena na vreme umeo je da bude neopisivo surov, ali bio je takođe častan, velikodušan i odan.

ALEKSANDROVA SMRT JE NERASVETLJENA tajna. Je li bio žrtva prirodnih uzroka, da li ga je usmrtila neka vrsta groznice ili su ga ubili njegovi saradnici, gnevni zbog njegovog tiranskog ponašanja? Obdukcija bi dala odgovor na ovo pitanje, ali sada je prekasno.

Trag se odavno ohladio. Svi koji su pamtili stravične dve nedelje njegovog umiranja morali su da vode računa o sopstvenom ugledu i nisu bili pod zakletvom kad su objavljivali memoare. Tajnu Aleksandrove smrti nećemo otkriti čitajući sporne priče, nego procenjujući njegove odnose s drugima. Ko su bili muškarci i žene koje je poznavao, ko su bili njegovi prijatelji i neprijatelji? Šta su mislili o njemu, a šta on o njima? Kome i čemu su bili odani i kada su postupali u sopstvenom interesu?

Ova knjiga prati Aleksandrovu blistavu karijeru i njen iznenađni kraj kao da sledi putanju strele. Na kraju će nas dovesti do rešenja zagonetke.

GODINE 323. PRE NOVE ere Aleksandar je uživao u odavno zasluženom odmoru u raskošnoj metropoli Vavilonu u Mesopotamiji.^{1*} Bio je to jedan od najvećih gradova Persijskog carstva i tokom vekova privikao se na to da udovoljava potrebama svojih osvajača. Viseći vrtovi Vavilona bili su jedno od Sedam svetskih čuda drevnog sveta.² Dve-tri nedelje neometanog odmora i uživanja bili su upravo ono što je Aleksandru i njegovim brigom izmučenim vojnicima bilo neophodno. Mladi makedonski vladar proveo je dobrih deset godina neprekidno se borbom probijajući kroz Persijsko carstvo sve do njegove granice s Indijom, svrgnuo je persijskog kralja i sam preuzeo vlast. Posle pobjeda u Pandžanu i duž reke Ind, krenuo je nazad u civilizaciju kroz vrelu pustinju i zbog nestašice vode izgubio hiljade ljudi pre nego što je stigao u bezbednost i udobnost Mesopotamije.

Aleksandar je još bio privlačan muškarac u najboljim godinama, a pobjednička prošlost najavljivala mu je blistavu budućnost. Njegov neposredno sledeći potez bio je osnivanje isplativih trgovačkih gradova duž obale Arabije. U blizini Vavilona sagrađena je luka za smeštaj nove flote. U međuvremenu vojska se spremala za kopneni pohod na jug. Pobjeda se podrazumevala, ali posle nje, ko zna šta će biti?

Za sada je, krajem maja, dok se primicala nesnosna letnja vrućina, Aleksandru bio potreban dobar odmor. Vavilon je imao sve što je za to potrebno. Vode je bilo svuda: reka Eufrat je na putu prema Persijskom zalivu prolazila kroz centar grada i izlivala se u kanale duž visokih odbrambenih bedema od opeka. Iza tih zidina prostirale su se močvare i lagune pune divljači, kanala za navodnjavanje i rezervoara.

Na severu Vavilona stajale su dve divovske palate³ s kancelarijama i radionicama. Severna palata, kako su je prozvali moderni

* Brojevi u tekstu označavaju napomene, koje sadrže spisak literature korišćene u knjizi. Fajl sa napomenama nalazi se na sajtu Lagune www.laguna.rs u odeljku *Aleksandar Veliki*. Nazivi knjiga i imena autora dati su u originalu i u elektronskoj formi radi lakše pretrage na internetu

arheolozi je, makar delimično, služila i kao jedan od prvih svetskih muzeja – u njoj su se čuvala dragocena umetnička dela iz ranijih vremena, a kraljevi i kraljice najverovatnije su živeli tu, povučeno, ali vrlo raskošno. Druga, koju su moderni arheolozi nazvali Južna palata, imala je uglavnom administrativnu i ceremonijalnu ulogu. Kancelarije i radionice gledale su na pet dvorišta, a jedno je vodilo u veliku prestonu dvoranu sa zidovima obloženim plavim i žutim pločicama i ukrašeni cvetnim reljefima, lavovima i lepezastim šarama koje su predstavljale krošnje palmi.

Na obali blizu palate Viseći vrtovi ostavljali su posetioce bez daha. Niz stepenastih nagnutih terasa počivao je na velikim lukovima od cigle. Na svakoj terasi bila je duboka leja s posadenim stablima i žbunovima. Prizor je podsećao na šumovitu planinsku padinu. Stepence su vodile do svakog sprata, a mehaničke pumpe crpele su vodu iz reke za navodnjavanje biljaka. Pričalo se da je najuspešniji vladar Vavilonskog carstva, Nabukodonosor Drugi, podigao ove vrtove za svoju ženu kojoj su nedostajale planine njenog detinjstva.

Ti vrtovi načelno nisu bili ništa neobično, samo zbijena gradska verzija velikih ograđenih bašti ili parkova u kojima su bogati i moćni nalazili osvežavajuće zeleno olakšanje od vrelih pustih predela na istoku. Grčka reč za takve bašte bila je *paradeisos*, od koje je u engleskom i mnogim drugim jezicima nastala reč za raj.

Kao što projekt Visećih vrtova pokazuje, narod Vavilona i drugi narodi Mesopotamije bili su vešti s vodom. Gradili su kanale i sisteme za navodnjavanje, a sa severne strane Južne palate izgradili, po svemu sudeći, veliki rezervoar.

Na istočnoj strani Vavilona spoljni bedem bio je prva linija odbrane i obuhvatao je velike oblasti slabije naseljenog tla. Vodio je do takozvane letnje palate,⁴ dva kilometra severno od centra grada. Tu su ventilacioni kanali ublažavali dnevnu vrućinu i, daleko od prenatrpanog centra, pružali malo olakšanja vladarskoj porodici. Ta palata takođe je služila i kao vojna komanda; svakako je u blizini bilo dovoljno mesta za vojnički logor. Aleksandar je više voleo tu da boravi sa svojim vojnicima nego u gradu, a vreme je provodio ili u kraljevskom šatoru ili na brodovima. Gde god se nalazio, nadgledao je pripreme za arapski pohod i opuštao se.

MORNARICA SE PRIBLIŽAVALA STANJU potpune borbene gotovosti i sprovodio se temeljan program obuke. Različite klase ratnih brodova su se trkale, a pobjednici su dobijali zlatne vence. Aleksandar je odlučio da uveče 29. maja (18. daisija po makedonskom kalendaru) priredi gozbu za vojsku u čast kraja jednog pohoda – invazije na Indiju – i skorog početka pohoda na Arabiju.⁵

No, do tada je bilo vremena za provod. Sve jedinice u logoru dobile su vino i životinje da ih prinesu na žrtvu bogovima – drugim rečima, da ih ispeku na oltaru i zatim, u skladu s običajima drevnog sveta, pojedu. Počasni gost za kraljevim stolom bio je njegov zapovednik flote, Grk po imenu Nearh, odani mada ne naročito daroviti kraljev sledbenik i drug iz detinjstva.

Aleksandar je dobro poznao Euripida, atinskog pesnika s kraja petog veka pre nove ere, i recitovao je stihove iz njegove tragedije *Andromeda*.⁶ Zaplet je govorio o lepoj mladoj princezi koja prikovana za stenu čeka da je usmrte morsko čudovište. U poslednjem trenutku junak Persej stiže na svom letećem konju Pegazu i spasava je. Do nas su dospeli samo delovi ove tragedije i ne znamo koje je stihove kralj izgovorio, ali jedan se svakako poklapa s njegovim visokim mišljenjem o samom sebi.

*Stekao sam slavu, ali ne bez brojnih muka.*⁷

U civilizovanom svetu bio je običaj da ozbiljno pijančenje počine tek kad se završi s jelom. Vino je bilo gusto i moglo je da sadrži više alkohola u poređenju s današnjim vinima. Obično se služilo razređeno vodom. Velika posuda s dve drške zvana *crater*, puna vina (mogla je da sadrži više od pet litara) unosila se u trpezariju u kojoj su gosti ležali na kaučevima. Domaćin ili ceremonijal-majstor kog prisutni odaberu odlučivao je koliko vode treba da se pomeša s vinom i koliko puta sme da se doliva u pehare. Svaki gost imao je svoj pehar, a sluge su točile vino kutlačama.

Makedonci i njihovi vladari ponosili su se svojom tradicijom teškog opijanja. Nije bilo neobično da na kraju sedeljke svi

popadaju u nesvest. U jednom pozorišnom komadu koji se izvodio početkom četvrtog veka pre nove ere Dionis, bog vina, iznosi stepene pijanstva:

Za razumne ljude pripremam samo tri kratera: jedan za zdravlje (koji se pije prvi), drugi za ljubav i zadovoljstvo, a treći za san. Pošto se četvrta posuda isprazni, razumni ljudi idu kući. Četvrti krater nema ništa sa mnom – on je za loše ponašanje. Peti je za viku, šesti za grubosti i uvrede, sedmi za tuče, osmi za razbijanje nameštaja, deveti za utučenost, deseti za ludilo i nesvesticu.⁸

Aleksandar je došao do viših brojeva na lestvici i popio je zdravicu za svakog od dvadesetorice prisutnih. Zatim je odlučio da rano krene sa zabave i malo odspava. Ovo je bilo neobično za njega; možda se nije osećao najbolje. Po navici, pre spavanja se okupao, ali onda ga je jedan prijatelj iz Tesalije, Medije, pozvao na kasnu zabavu. „Uživaćeš“, obećao mu je. Kralj je pristao i nastavio da pije. Posle nekog vremena otišao je sa zabave i legao.

Sutradan je bilo malo grozničav i proveo je dosta vremena u postelji. Igrao je kockice s Medijem i obedovao s njim. Na jelovniku je ponovo bio alkohol. Prema jednoj verziji događaja Aleksandar je izazvao jednog gosta da popije krater vina odjednom.⁹ Kad je to izveo, gost je izazvao Aleksandra da to ponovi. Aleksandar je pokušao, ali nije uspeo. Osetio je ubod bola u leđima („kao da ga je pogodilo koplje“),¹⁰ glasno je kriknuo i srušio se nazad na jastuke. Napustio je zabavu, pojeo nešto i otišao u kupatilo. Sada je već imao groznicu i odmah je zaspao u kupatilu.

Trećeg dana ujutru Aleksandru nije bilo ništa bolje. Izneli su ga na ležaju da obavi uobičajeno prinošenje žrtvi kako bi umilostivio bogove da čuvaju njega i njegovu vojsku. Njegova bolest bila je neprijatna smetnja, ali ništa više. Izdao je zapovesti starešinama u vezi s nastupajućim arapskim pohodom i zabavljao se slušajući Nearhova sećanja o pustolovinama na moru.

Onda su kralja na ležaju odneli u čamac i odvezli ga nizvodno do palata u Vavilonu. Tu su ga smestili u *paradeisos*, odnosno u

Viseće vrtove, verovatno zbog mira, tišine i svežine. Ležao je u nadsvođenoj odaji pored velikog bazena za kupanje. Raspravljao je sa zapovednicima o upražnjenim položajima u vojsci i neko vreme ćaskao s Medijem.

Dani su prolazili, a Aleksandrovo stanje postepeno se pogoršavalo. Po svemu sudeći u blizini je bilo dosta bazena i kupatila, pa su kralja preneli na najmanje još jedno mesto i na kraju u kućicu blizu rezervoara. Ovo neprestano premeštanje govori o sve većoj panici kraljevog osoblja.

Bilo je sve očiglednije da je Aleksandar ozbiljno bolestan; zapovednici i visoki zvaničnici upozoreni su da se ne udaljavaju. Najviše starešine čekale su u dvorištu, a niže su se okupljale ispred kapije. Petog juna Aleksandra su brodom vratili u Letnju palatu. Tamo je boravio ili u šatoru ili u obližnjem vojnom logoru.¹¹

Groznica nije popuštala. Do sutradan uveče bilo je jasno da kralj umire. Izgubio je moć govora i dao je svoj pečatni prsten najstarijem zapovedniku, Perdiki. Na taj način dramatisovao je ovaj makar privremeni prenos vlasti.

Kružile su glasine da je kralj već mrtav. Vojnici su se tiskali pred ulazom u palatu, vikali i pretili neredima. Druga vrata probijena su u zidu spavaće sobe kako bi lakše prolazili pored svog vođe na samrti. Ulazeći nisu smeli da nose ni plašteve ni oklope. Aleksandrov istoričar Arijan zapisao je:

Pretpostavljam da su neki podozrevali da kraljevu smrt prikrivaju njegovi najbliži, osmorica Telohranitelja, ali zahtev većine da vidi Aleksandra bio je izraz bola i tuge za kraljem kog će izgubiti. Kažu da Aleksandar više nije mogao da govori dok je vojska prolazila pored njega, ali je s mukom podigao glavu i svakog vojnika pozdravio pogledom.¹²

Sedmorica najviših zapovednika obavila su obred inkubacije. Proveli su noć u hramu nekog vavilonskog božanstva nadajući se da će usniti viziju znamenja.¹³ Pitali su treba li kralja odneti u hram, ali rečeno im je da ga je bolje ostaviti tamo gde jeste.

Jedanaestog juna, između tri i šest sati po podne, Aleksandar je umro, otprilike mesec dana pre trideset trećeg rođendana.¹⁴ Svi su se nesigurno pitali šta će sada biti. Niko nije znao. Ako su priče tačne, ni sam kralj to nije znao. Dok je još mogao da govori, razočarano se pozabavio pitanjem nasleđa. Kad ga je neko upitao: „Kome ostavljaš kraljevstvo?“, odgovorio je: „Najjačem.“¹⁵ Navodno je dodao: „Predviđam sjajne pogrebne igre posle moje smrti.“

Perdika ga je pitao kada želi da mu se ukažu božanske počasti. Aleksandar je odgovorio: „Kada god vama bude odgovaralo.“ Navodno su to bile Aleksandrove poslednje reči.

NIJE SE ZNALO ŠTA je usmrtilo kralja jednako kao što se nije znalo šta nosi budućnost iz koje je sada bio isključen. Pretpostavljalo se da je uzrok bio prirodan. No, posle nekog vremena posredne pojedinosti zavere trovanja izašle su na svetlost dana. Prema tome, pravo pitanje moglo bi da glasi *ko* je ubio kralja.

Imamo dva objašnjenja Aleksandrove smrti, oba su nakićena podacima i zamučena silnim zakletvama o verodostojnosti. Jedno kaže da je kralj ubijen, drugo da je umro usled zamršenih prirodnih uzroka. Kom ćemo poverovati?

Da bismo izmamili istinu na videlo, počnimo priču o ovom kratkom blistavom životu od početka. Maleni princ stigao je na bučni i opasni makedonski dvor.

SADRŽAJ

Predgovor: Kralj ide na odmor	7
1. Kozji kraljevi	23
2. Šegrt	45
3. „Bik je ovenčan“	73
4. Vuk samotnjak	97
5. Prva krv	120
6. Razvezivanje čvora	142
7. Imperija uzvraća udarac	163
8. Besmrtne žudnje	183
9. U domu kamile	212
10. „Više od hrabrosti“	235
11. Izdaja!	257
12. Beskrajni rat	289
13. Put za Indiju	319

14. Pokaži mi put do kuće	349
15. Prema kraju	381
16. Pogrebne igre	403
Rečnik	411
Redosled događaja	413
Izjave zahvalnosti	419
Nastanak i izvori.	421
<i>O autoru</i>	437

SPISAK MAPA

ALEKSANDROVA OSVAJANJA

18 – 19

BITKA NA RECI GRANIK

134

BITKA KOD ISA

174

BITKA KOD GAUGAMELE

225

BITKA NA RECI HIDASP – PRIPREME

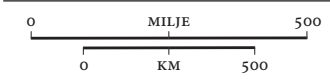
337

BITKA NA RECI HIDASP

342



ALEKSANDROVA OSVAJANJA





ALEKSANDAR VELIKI

PRVO POGLAVLJE

KOZJI KRALJEVI

DVADESETI JULI 356. GODINE PRE NOVE ERE BIO JE VELIKI dan za Filipa, vrhunac njegovog dotadašnjeg života.

Ovaj inteligentni i privlačni mladić od oko dvadeset pet godina vladao je već dve godine Makedonijom. Nije to bila laka dužnost jer je bio opkoljen neprijateljima. Tog dana bio je s vojskom u pohodu; trojica glasonoša stigla su u logor jedan za drugim, a svaki je nosio odlične vesti.

Prvi glasnik dojahao je s izveštajem da je Parmenion, odani i daroviti zapovednik, izvojevao pobedu nad makedonskim većitim neprijateljima, divljim i žestokim Ilirima. Zatim je stigla poruka s juga Grčke, gde su se održavale Olimpijske igre. Filipov konj učestvovao je u jednom takmičenju. Samo veoma bogati ljudi mogli su da priušte sebi treniranje i održavanje dvoprega ili četvoroprega, ali i finansiranje konja za trku na sedam kilometara takođe je bilo prilično skupo. Filipu se ulaganje isplatilo jer je njegov konj stigao prvi. Vest o tome poboljšaće malo njegov oronuli ugled.

No, poslednji glasnik stigao je iz Pele, Filipove prestonice. Kraljeva žena Olimpija rodila je zdravog dečaka. Zvanični vidovnjaci i proroci rekli su da je to što se rođenje sina poklopilo s drugim uspesima vrlo povoljan znak. Kad odraste, sigurno će biti nepobediv. Za njegovog oca rođenje je značilo nastavlanje dinastije.

Dečaćić je dobio ime Aleksandar.

Malog prestolonaslednika očekivalo je zastrašujuće nasledstvo. Uskoro je počeo da shvata stvarnost života i smrti kao član vladarske porodice. Kao pametno dete koje dobro zapaža, pamtio je sve što vidi, a te rane pouke postale su obrazac njegovih budućih stavova.

Evo ponečega što je sigurno naučio.

KAMENITA PLANINSKA MAKEDONIJA ODUPIRALA se dobroj upravi. Kraljevstvo je ležalo severno od planine Olimp, tradicionalnog doma Zeusa i drugih čovekolikih božanstava helenskog panteona. U sredini zemlje nalazila se plodna naplavna dolina oivičena šumovitim planinama severne Makedonije. Obalu je prekidalo tropsko poluostrvo Halkidiki, načičkano grčkim trgovačkim naseljima.

Makedonija je bila naseljena pripadnicima neukrotivih plemena koji su vreme i snagu trošili na odgajanje stoke i lov. Redovno su prebacivali ovce s jednih pašnjaka na druge – zimi u doline, a leti na brda. Obraćali su što je moguće manje pažnje na centralnu vlast. Postojalo je mnoštvo sela i vrlo malo stalnih gradskih zajednica.

Kraljevstvo je raspolagalo jednom važnom sirovinom u gotovo neograničenim količinama – drvetom vrhunskog kvaliteta. Trgovina se uglavnom obavljala po Egejskom moru jer su putovanja i prevoz morem bili daleko lakši od putovanja kopnom. Rasla je potražnja za trgovačkim brodovima i ratnim galijama, a samim tim i za daskama i veslima. Visoka stabla Makedonije bila su savršena za tu svrhu, za razliku od zakržljalog drveća Grčke. Makedonija je izvozila i katran za šuperenje brodova.

Život je bio vrlo jednostavan, čak i za despote. Herodot, „otac istorije“ koji je stvarao u petom veku pre nove ere, pisao je o primitivnoj makedonskoj monarhiji. Njegovi savremenici prepoznali bi jednostavnost Filipovog načina života pošto se tokom vekova malo šta promenilo. Kralj je živeo u seljačkoj kući s otvorom za dim na krovu, a kraljica je kuvala. Herodot, koji je verovatno posetio Makedoniju, primetio je: „U staro doba vladarske kule bile su siromašne, baš kao i kuće običnih ljudi.“¹

Sve do Filipovog vremena i kasnije, vladar je živio vrlo nezvanično. Išao je u lov i kod kuće su mu u piću društvo pravili muževni pratioci, *hetairoi*. Na bojištu se borio na čelu svojih ljudi okružen odabranom telesnom gardom od sedam plemića, *somatopxylaxes*. Njegov veličanstveni oklop neizbežno je privlačio neprijateljske napade.

Rado se mešao sa svojim podanicima i nije voleo titule; obraćali su mu se imenom ili s „kralju“. Morao je da trpi drskost običnih ljudi, baš kao što je Agamemnon, vrhovni zapovednik opsade Troje, morao da sasluša Homerovog Tersita, krivonogog hromog galamdžiju glave pune „brojnih nepristojnih reči“.²

U suštini, kralj poput Filipa nije bio samodržac, nego plemenski vođa, a njegov uspeh ili neuspeh uglavnom je zavisio od toga kako se pokaže u ratu i koliko je širokogrud u miru. Bilo je važno da velikodušno deli lične usluge, kao i poklone u vidu imanja, novca i plena iz pohoda.

Kao i Agamemnon, i Filip je bio dovoljno mudar da se savetuje s najvišim starešinama. Filipu je uloga makedonskog kralja dobro ležala, vladao je s opuštenim smislom za humor spolja, i granitnom odlučnošću iznutra. Jedna anegdota dobro opisuje njegov stil. Na kraju jednog pohoda nadgledao je prodaju zarobljenika u ropstvo. Tunika mu se povukla uvis i otkrila mu međunožje. Jedan zarobljenik tvrdio je da je bio prijatelj njegovog oca i zatražio da progovori s njim nasamo. Kad su ga doveli kralju šapnuo mu je u uho: „Spusti malo tuniku, tako kako sediš vidi se previše.“³ Filip je na to rekao: „Pustite ga, zaboravio sam da je zaista iskren prijatelj.“

Malo se zna o kraljevim zakonskim ovlašćenjima, ali po svemu sudeći biran je aklamacijom, na skupovima građana ili vojnika.⁴ Smrtnu kaznu za Makedonce morala je da odobri skupština. Ali ako su mu prava i bila ograničena, lukav vladar gotovo uvek može da sprovede ono što želi. Presto je nasleđivao najstariji sin – obično, ali ne uvek, kao što ćemo videti.

Filozof Aristotel, čiji je otac bio zvanični lekar na makedonskom dvoru, mislio je na Filipa kad je primetio da je „kraljevina... organizovana na istoj osnovi kao autokratija: prema prednostima

– bilo da su to vrline pojedinca, poreklo, istaknuta služba ili sve to zajedno sa sposobnošću za obavljanje posla.“⁵

Niz vladara pokušavao je više puta, bez naročitog uspeha, da nametne svoju volju neukrotivim podanicima. Onda se, krajem početkom petog veka pre nove ere, umešao spoljni svet u vidu Darija Prvog, apsolutnog gospodara ogromnog Persijskog carstva koje se prostiralo od istočnih obala Sredozemnog mora do kapija Indije i od Egipta do Anadolije. Persijsko carstvo prikladno je opisivano kao pustinja s mestimičnim oazama. Imalo je dobro navodnjene ravnice, često bolje nego danas, i neplodna prostranstva. Zbog krševitih planina i širokih reka putovanje – a samim tim i rat – bili su zamršeni i teško izvodljivi.

Carstvo je osnovao Kir Veliki sredinom šestog veka pre nove ere. Persijanci su prvobitno bili nomadi, a čak i na vrhuncu moći carstva njihovi vladari uvek su se seljakali od jedne do druge prestonice – Suze, Persepolisa i Ekbatane. Njihove velike prestone dvorane bile su putujući kraljevski šatori od kamena. Kao i svi nomadi, voleli su jahanje, a njihovi strelci na konjima bili su žestoki borci.

Procenjuje se da je Persijsko carstvo imalo oko pedeset miliona stanovnika.⁶ Poticali su iz raznovrsnih kultura, govorili su brojnim jezicima i upražnjavali mnoge različite religije. Vrlo mudro, njima se vladalo lakom rukom. No, ako se pobune protiv centralne vlasti, mogli su da očekuju samo požare, pustošenja i pokolje. U krajnjoj liniji, carstvo je bilo vojna monarhija.

Veliki kralj, kako su ga obično nazivali, želeo je da obezbedi severozapadni ugao svog velikog carstva uspostavljanjem neprobojne granice na reci Dunav. To je podrazumevalo osvajanje Trakije, velike teritorije između Balkanskih planina, Crnog mora i Mramornog mora. Na današnjoj političkoj mapi Trakija obuhvata delove Grčke, Bugarske i Turske.

Oko 512. godine pre nove ere ogromna persijska vojska napala je Trakiju i onda prešla Dunav, ali tamošnji Skiti nadmudrili su Darija jednostavno odbijajući bitku. Znali su savršeno dobro da će njegovoj vojsci nestati vremena i zaliha i da će morati da se povuče.

Veliki kralj shvatio je da njegove nove oblasti ugrožavaju plainska plemena na zapadu i odlučio je da carstvu pripoji Makedoniju. Naložio je jednom svom zapovedniku da se time pozabavi. Persijski izaslanici došli su tadašnjem makedonskom kralju Amintasu Prvom i zatražili zemlju i vodu, simbole pokornosti i savezništva. Amintas je prihvatio vazalnu ulogu i udao je kćer za jednog persijskog visokog zvaničnika jer je video da Makedonija može steći velike koristi ako postane carska provincija (ili, da upotrebimo persijsku reč, satrapija). Znao je da će uz Darijevu podršku imati dobre izgleda da poveća svoje kraljevstvo i pokori sopstvene svojevlave podanike.⁷

Njegov golobradi sin koji će ga naslediti kao Aleksandar Drugi, mislio je drugačije i, prema Herodotovim rečima, preduzeo je nasilne mere na državnoj gozbi u čast izaslanika.⁸ Kako je veće odmicalo, gosti su bili sve pijaniji. Ugledne žene obično nisu prisustvovala ovakvim skupovima, ali dovedene su na izričiti zahtev Persijanaca. Amintas je bio duboko uvređen i, verovatno na nagovor svog gnevnog sina, smislio je zaveru. Rekao je Persijancima da mogu da spavaju sa svim ženama koje im se dopadnu i dodao: „Možda ćete mi dozvoliti da ih pošaljem na kupanje. Posle toga će se vratiti.“

Mesto žena zauzeli su golobradi šiparci naoružani bodežima koji su legli pored izaslanika u trpezariju i brzo ih pobili. Makedonci su se zatim otarasili njihove pratnje, kola i svega ostalog, i bilo je kao da nikada nisu ni postojali. Veliki kralj pokušao je da im uđe u trag, ali bezuspešno. Na sva pitanja dobijao je samo prazne poglede.

Herodotov izvor za ovu priču verovatno je bio odrasli Aleksandar, i ona je možda hvalisava izmišljotina, ali oslikava koliko su se poniženo osećali vodeći Makedonci tokom persijske okupacije koja će potrajati trideset godina.⁹

No, upravo to poniženje položilo je temelje makedonske moći, jer nije sprečilo Aleksandra Drugog, kad se jednom popeo na presto, da upotrebi persijsku podršku i stekne znatna teritorijalna proširenja. Bolna je ironija da bez oružane intervencije Velikog kralja Makedonija nikada ne bi postala velika sila.